

SƏHNƏDƏ İŞIQ OPERATORUNUN ROLU

Səlimə Quliyeva,

*Azərbaycan Respublikası Təhsil İnstitutunun
Peşə və ömürboyu təhsil şöbəsinin aparıcı mütəxəssisi
e-mail: s.quliyeva@arti.edu.az*

UOT: 377; 77

Xülasə. *Bəşər tarixinin başlanğıcından bəri insan həyatında ən mühüm elementlərdən olan işığın mühüm xüsusiyyətlərindən biri də ətrafımızdakı bütün canlı və cansız varlıqları, yaşadığımız dünyanı, kainatın ulduz və planetlərini görməyə imkan verir. İşıq görməmizi təmin etməklə yanaşı, bioloji saatımıza, hormon balansımıza, psixoloji və mənəvi sağlamlığımıza da təsir edir.*

Həyatın əsas qaynaqlarından olan işıq səhnə, film, televiziya və s. çəkilişlərində də böyük əhəmiyyət kəsb edir. İşığın idarə oluna bilmədiyi dövrdə səhnə sənətləri günəşdən faydalanmaq üçün açıq havada ifa edilirdi. Odun kəşfi ilə süni işıqlandırmaya doğru ilk addım atıldı və beləliklə də, süni işıqlandırma inkişaf etməyə başladı. Közərmə lampasının ixtirası və işıq mənbələrinin idarə etmə imkanlarının inkişafı ilə fərqli bir istiqamət qazanan səhnə işıqlandırması təkcə ətraf mühiti işıqlandırmaq üçün deyil, həm də bölgəni, insanı və duyğuları üzə çıxartmaq məqsədi ilə istifadə olunmağa başladı.

Məqalənin yazılmasında məqsəd səhnə sənətində, film və televiziya mühüm yeri olan işıq, işıqlandırma texnikaları və işıq operatorluğu haqqında məlumat verməklə yanaşı, "İşıq operatoru" kurikulumunun hazırlanması metodikasından da bəhs edilmişdir.

Açar sözlər: *ışıq, rəng, kölgə, kinoda işıq, televiziya işıq.*

Key words: *light, color, shadow, light in cinema, light in TV.*

Ключевые слова: *свет, цвет, тень, свет в кино, свет на телевидении.*

Ətrafımızda görə bildiyimiz hər şeyi aydınlatan işıq görmə orqanımıza təsir edən elektromaqnit titrəyişlər olaraq təyin olunur. O həmçinin işıq və qaranlıq nisbətlərinin dəyişməsi ilə insanların və digər canlıların bioloji saatlarını tənzimləyir. Əsrlər boyu işıq fenomeni həm təbiətin, həm də fəvqəltəbii qüvvələrin yer üzündə və insanlarda əks olunması kimi qəbul edilmişdir. O obrazların və duyğuların formalaşmasında da mühüm yer tutur. Operatorun istədiyi kadri çəkməsi üçün işıq haqqında nəzəri məlumatları bilməsi vacibdir. Işıq günəşin doğuşundan gün batmasına qədər təsvirdə fərqlər yaradır. Işıqsız bir mühitdə gördüklərimizi qara kimi qəbul edirik.

Bir obyektə və ya obyektləri görməyimiz üçün işıq obyektə dəyməli, gözümüzdə və ya istifadə etdiyimiz kameranın obyektivində əks olunmalıdır. Işıqlandırma əhvali-ruhiyyənin qurulmasında, atmosferin yaradılmasında və tamaşaçının diqqətinin yönəldilməsində həlledici rol oynayır. Işıq manipulyasiya etməyin əsas yollarından biri onun keyfiyyətidir. Məsələn, yumşaq işıq yayılmış və yumşaqdır, sərt işıq isə birbaşa və sərtidir. Yumşaq və sərt işıqlandırma arasında seçim səhnənin əhvali-ruhiyyəsinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərə bilir. Yumşaq işıq tez-tez romantik və ya emosional səhnələr üçün istifadə olunur, sərt işıq isə gərginlik və ya dram yaratmaq üçün istifadə edilir. Kölgələr səhnəyə dərinlik və ölçü əlavə

edir, vurğulanan məqamlar isə xüsusi sahələrə diqqəti cəlb edə bilər. Kontrastlıq daha geniş işıq və qaranlıq sahələrlə daha dinamik təsvir yaratmaq üçün istifadə edilə bilər. Səhnə, film və televiziya işığın rəng temperaturu da əsas rol oynayır. Işıq isti və ya soyuq olmaqla iki yerə ayrılır. Rəng istiliyinin seçimi səhnənin əhvali-ruhiyyəsinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. İsti işıq rahatlıq və xoşbəxtlik, soyuq işıq isə gərginlik və ya narahatlıq hissi yarada bilər. Işıq diffuz və ya birbaşa ola bilər. Diffuz işıq səpələnmiş və yumşaqdır, birbaşa işıq isə fokuslanmış və sərtir. Dağılmış işıq tez-tez daha yumşaq, daha təbii görünüş yaratmaq üçün istifadə olunur, birbaşa işıqdan isə güclü kölgələr və kontrast yaratmaq üçün istifadə edilir. Işıq operatoru işığın keyfiyyətini, rəng temperaturunu və istiqamətini, həmçinin kölgələri, işıqlandırmaları və kontrastı manipulyasiya etməklə vizual olaraq heyranamiz və emosional cəhətdən güclü bir görüntü yarada bilər. Hər bir işığın intensivliyini tənzimləməklə yanaşı, onların yerləşdirilməsi və bucağı da görüntüyə böyük təsir göstərə bilər. Məsələn, əsas işıq obyektin yan tərəfinə yerləşdirmək daha dramatik bir görünüş yarada bilər, onu birbaşa obyektin qarşısına qoymaq isə daha düz, daha bərabər görünüş yaradır. Eynilə müxtəlif effektlər yaratmaq üçün doldurma işığının yerləşdirilməsi və bucağı tənzimləyə bilər. Onu aşağı bucaq altında yerləşdirmək daha təbii görünüş, daha yüksək bucaqda yerləşdirmək isə daha stilizə edilmiş görünüş yarada bilər.

Səhnədə arxa işıq, adətən mövzu ilə fon arasında ayrılıq yaratmaq üçün obyektin arxasına yerləşdirilir. Bu, dərinlik yaratmağa və təsvirə ölçü əlavə etməyə kömək edir. Arxa işığın intensivliyini tənzimləmək, daha dramatik siluet və ya mövzu ilə fon arasında daha incə ayrılıq kimi müxtəlif effektlər yaratmaq üçün də istifadə edilə bilər. Bu üç əsas işıqlandırma növündən əlavə, obyektin kənarlarında parıltı yaradan kənar işıqlandırma və ya real həyatdan istifadə edən praktik işıqlandırma kimi xüsusi effektlər yaratmaq üçün istifadə edilə bilən digər işıqlandırma üsulları da var. Məsələn, daha təbii görünüş yaratmaq üçün lampalar və ya şamlar kimi işıq mənbələrindən istifadə edilə bilər.

Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, səhnə, film və televiziya rəng temperaturu işıqlandırmanın mühüm aspektidir və səhnənin ümumi görünüşünə

və hissiyyətinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Rəng temperaturu Kelvin (K) ilə ölçülür, aşağı rəqəmlər daha isti tonları (yəni daha çox sarı, narıncı) və daha yüksək rəqəmlər daha soyuq tonları (yəni daha çox mavi) göstərir. Məsələn, şam işığının rəng temperaturu, adətən təxminən 1800 K, günorta günəş işığı isə təxminən 5500 K rəng istiliyinə malik ola bilər. Işıq operatoru rəng temperaturunu manipulyasiya etməklə, səhnədə xüsusi əhvali-ruhiyyə və tonlar yaradır. Məsələn, isti tonlar rahat və intim atmosfer yarada bilər, bu da onları romantik və ya nostalji səhnələr üçün ideal edir. Bunun əksinə olaraq, soyuq tonlar daha steril və klinik hislər yarada bilər ki, bu da onları ayrılıq və ya yadlaşma hissi tələb edən səhnələr üçün uyğun edir. Bundan əlavə, işıq operatoru səhnədəki müxtəlif elementlər arasında kontrast yaratmaq üçün də rəng temperaturundan istifadə edə bilər. Məsələn, isti düymə işığından və sərin doldurma işığından istifadə edərək təbii görünüşlü bir səhnə yaratmaqla yanaşı, mövzuya diqqəti cəlb edən vizual olaraq maraqlı kontrast yarada bilər.

Səhnə, film və televiziya çox istifadə olunan bəzi xüsusi işıqlandırma texnikalarına nəzər salaq.

Üçnöqtəli işıqlandırma. Üçnöqtəli işıqlandırma obyektin işıqlandırmaq üçün xüsusi mövqelərdə yerləşdirilmiş üç işıq mənbəyini əhatə edən əsas işıqlandırma qurğusudur. Üç işıq əsas işıq, doldurma işığı və arxa işıqdır. Üçnöqtəli işıqlandırma təbiidən dramatikə qədər müxtəlif görünüşlər yaratmaq üçün tənzimləyə bilər. Məsələn, əsas işığın parlaqlığını artırmaq və doldurma işığının parlaqlığını azaltmaq daha sərt kölgələrlə daha dramatik bir görünüş, eləcə də alternativ olaraq doldurma işığının parlaqlığını artırmaq və əsas işığın parlaqlığını azaltmaqla daha yumşaq, daha təbii görünən işıqlandırma yaradıla bilər.

Əsas işıq əsas işıq mənbəyidir və adətən ən parlaq işıqdır. Təbii görünüşlü kölgə yaratmaq üçün obyektin bir tərəfində və bir qədər yuxarıda yerləşdirilir. Əsas işıq səhnənin ümumi işıqlandırılmasını təmin edir və onun istiqaməti müxtəlif əhvali-ruhiyyə və effektlər yaratmaq üçün tənzimləyə bilər. **Doldurma işığı** əsas işığın əks tərəfində yerləşdirilir və əsas işığın yaratdığı kölgələri doldurmaq üçün istifadə olunur. O adətən əsas işıqdan daha az parlaqdır və daha aşağı bucaq altında yerləşdirilir. Doldurma işığı kölgələri yumşaltmağa və daha təbii görünən işıqlandırmanı təmin etməyə kömək edir. Halqa işığı kimi də tanınan

arxa işıq, obyekt ətrafında işıq çərçivəsi yaratmaq üçün obyektin arxasında və yuxarıda yerləşdirilir. Bu, mövzunu fondan ayırmağa və səhnəyə dərinlik əlavə etməyə kömək edir. Arxa işıq üç işıqdan ən az parlaq olanıdır.

İşıqlandırma texnikalarından olan Chiaroscuro işıqlandırmasının **üç** növü vardır: *Rembrandt işıqlandırma*, *Cameo işıqlandırma* və *Siluet işıqlandırma*.

Rembrandt işıqlandırma klassik, zamansız görünüş yaratmaq üçün istifadə olunan məşhur texnikadır. Bu texnika dramatik və ya əhvali-ruhiyyəli səhnələr üçün xüsusilə təsirli, çünki kadra dərinlik və faktura hissi əlavə edə bilər. Rembrandt işıqlandırmasına nail olmaq üçün əsas işıq tipik olaraq obyektə 45 dərəcə bucaq altında yerləşdirilir və üzün bir tərəfində üçbucaqlı işıq parçası, digər tərəfində isə müvafiq üçbucaqlı kölgə yaradır. Bu, çəkilişdə kontrast və dramatizm hissi yaradır, çünki işıq və kölgə dərinlik, ölçülülük hissi yaratmaq üçün bir-birini əvəz edir. Rembrandt işıqlandırmasının təsirini artırmaq üçün işıq operatoru kölgələri yumşaltmaq və kadra incə parıltı əlavə etmək üçün doldurucu işıqlardan və ya reflektorlardan istifadə edə bilər. Bu, üçbucaq formalı kölgənin dramatik təsirini qoruyarkən daha təbii, üzvi görünüş yaratmağa kömək edə bilər.

Cameo işıqlandırma linzalı işıq mənbələri ilə yaradılmış, idarə edilməsi çətin, çox yüksək kontrasta malik və estetik baxımdan dramatik olan işıqlandırma üsuludur. Cameo işıqlandırmasında dekorasiya vacib deyil. Bir neçə dəst materialı bəzək kimi də istifadə edilə bilər.

Siluet işıqlandırmasında arxa fon parlaqdır, mövzu qaranlıq qalır və siluet kimi görünür. Siluet işıqlandırması ilə sirr və maraq yaradıla bilər. Məsələn, bir insanın kim olduğunu göstərmək istəmədiyiniz zaman tamaşaçılarda maraq oyatmaq üçün onu siluet kimi göstərmək olar.

Yüksək əsas işıqlandırma. Bu texnika yüngül, havadar bir görünüş yaratmaq üçün parlaq, bərabər işıqlandırmadan istifadə etməyi nəzərdə tutur. Tez-tez komediyalarda şən, optimist bir ton yaratmaq üçün istifadə olunur. Yüksək əsas işıqlandırmadan təhlükəsizlik və rahatlıq hissi yaratmaq üçün də istifadə edilə bilər. Işıq operatoru mümkün olduqca yüksək əsas işıqlandırmadan az istifadə etməlidir, çünki kölgələr və kontrastlar düzgün balanslaşdırılmıqdada həd-

dindən artıq parlaq və ya düz ola bilər.

Aşağı əsas işıqlandırma. Bu texnika əhvali-ruhiyyəli, dramatik bir görünüş yaratmaq üçün tünd kölgələrdən və məhdud işıqlandırmadan istifadə edir.

Arxa işıqlandırma. Bu texnika işıq mənbəyini obyektin arxasına yerləşdirməyi, obyektin ətrafında işıq kənarı yaratmağı əhatə edir. Həmçinin bu texnika kadra dərinlik hissi verərək mövzunu arxa plandan ayırmağa kömək edir. Arxa işıqlandırma, xüsusən də digər işıqlandırma üsulları ilə birlikdə istifadə edildikdə sirr və ya dram hissi yaratmaq üçün də istifadə edilə bilər. Unutmayın ki, arxa işıqlandırmanın bəzi potensial çatışmazlıqları da var. Əgər arxa işıq çox güclüdirsə, o obyektə üstələyərək onları çox qaranlıq və ya siluet göstərə bilər, həmçinin linzaların parıldamasına və ya arzuolunmaz əks olunmasına səbəb ola bilər ki, bu da izləyicinin diqqətini yayındıra bilər. Bu problemlərin qarşısını almaq üçün düzgün balanslaşdırma aparılması vacibdir.

Gobo işıqlandırma. Işıq və kölgə nümunələrini yaratmaq üçün istifadə edilən bir texnikadır. Bu texnika naxışları səhnəyə proyeksiya etmək üçün “gobo” adlı trafaretə bənzər bir cihazdan istifadə edir. Bu texnika unikal və maraqlı fonlar, eləcə də təsvirdə dərinlik və faktura hissi yaratmaq üçün istifadə edilə bilər.

Səhnə, film və televiziya işıq mənbəyini idarə etmək üçün işığın müxtəlif səthlərlə necə qarşılıqlı əlaqədə olduğuna dair əsas anlayışa sahib olmaq vacibdir. Işıq qarşılaşdığı səthdən asılı olaraq əks oluna, udula və ya ötürülə bilər. Işıq fiziki və psixoloji xüsusiyyətlərə malikdir. *İşığın fiziki xüsusiyyətləri* cisimlərin forma və ölçülərini qavramağa imkan verir. *İşığın psixoloji xüsusiyyətləri* isə duyğu və düşüncələri ifadə etmək üçün istifadə olunur. Işıqlandırmada istifadə olunan işıq yumşaq və ya sərt olaraq iki yerə ayrılır. Işıq operatorları həm estetik, həm də situasiya baxımından yumşaq işıqlandırmadan istifadə edirlər. Sərt kölgələri azaltmaq və ya aradan qaldırmaq, dram yaratmaq və kənardan gələn incə işıqlandırmanı artırmaq üçün istifadə olunur. Sərt işıq günəş işığı və ya güclü işıq mənbəyi ola bilər. Mövzunun konturunu vurğulamaq və güclü siluet yaratmaq üçün sərt işıqlandırmadan istifadə olunur. Yaxşı işıqlandırmanın köməyi ilə təsvirdə fərqlilik yaratmaq olar. Düzənsiz düz xətləri olan üz ahəngdar, tükənmiş üz canlı, gənc və ya yaşlı

göstərilə bilər. Eyni şey qapalı və ya açıq havada da tətbiq olunur. İşıqlandırmadan asılı olaraq otaq isti, rahat, soyuq, böyük, kiçik, təmiz və ya çirkli ola bilər.

İşıqlandırmada istifadə olunan işıq mənbələri *təbii və süni işıq mənbələridir*. Təbii işıqlandırma mənbəyi olan günəş işığı, heç şübhəsiz, işıq operatorunun ən böyük köməkçisidir. Təbii işıqlandırmanın kifayət etmədiyi hallarda süni işıq mənbələrindən istifadə etmək lazımdır. Xüsusi effekt yaratmaq üçün bu mənbələrə müraciət etmək lazım gələ bilər. İşıq mənbələri yaylalarda, studiyalarda və daxili məkanlarda əvəzsiz alətlərdir. İşıq müxtəlif istiqamətlərdən obyektlərə nüfuz edə bilər. İşıqlandırma, əsasən işığın intensivliyi ilə bağlıdır. Kiçik və sıx işıq mənbəyindən gələn sərt işıq fərqli kölgələrlə canlı, aydın təsvirlər yaradır. Effektləri yumşaltmaq və yaymaq üçün işıqlar filtrlərlə yumşaldılır.

Hazırda təhsil proqramı *səriştəəsaslı modul təlimi metodikasına* uyğun hazırlanmış və təhsil alanın gələcək peşəkarlıq fəaliyyətinin sistemli təhlilinə əsaslanır. Bu təhsil proqramı müstəqil səriştə modullarından ibarətdir. Səriştə müvafiq əmək fəaliyyətini həyata keçirə bilmək üçün lazımi səviyyədə bilik, bacarıq, yanaşma və davranışa malik olmaqdır. Səriştə modulu uyğun səriştələrin məcmusudur. İş kontekstində istifadə olunan “səriştə” anlayışı iş yerində tətbiq olunan bacarıqları əks etdirir. Səriştə – şəxs nəyi bilir (bilik), nəyi bacarır (bacarıq), nəyi etmək istəyir (işə yanaşma) və bunu necə edir (davranış) məfhumlarının birləşməsinin nəticəsidir.

“İşıq operatoru” ixtisası üzrə səriştəəsaslı kurikulum “Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, “Peşə təhsili haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2019-cu il 11 mart tarixli, 85 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Peşə təhsilinin dövlət standartları”, nümunə kimi Peşə Təhsili üzrə Dövlət Agentliyi tərəfindən təqdim olunmuş Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin 14 sentyabr 2020-ci il tarixli, F-427 nömrəli Əmri ilə təsdiq edilmiş “Peşə təhsili müəssisələrinin 2021-2022-ci tədris ilinə aid tədris planları “kino-video nümayişi” ixtisasının qrupuna daxil olan “ışıq operatoru” ixtisası üzrə Təhsil Proqramı (Kurikulum – 2022), AzVET, Tvinning, Niras və bu kimi digər layihələr çərçivəsində hazırlanmış kvalifikasiya standartı və

kurikulumların hazırlanması, eləcə də qiymətləndirilməsi barədə təlimatların, layihələrin və digər müvafiq normativ sənədlər əsasında tərtib edilmişdir. Azərbaycan Respublikası Təhsil İnstitutunun Peşə və ömürboyu təhsil şöbəsində maraqlı tərəflərin nümayəndələrindən təşkil edilmiş işçi qrupu tərəfindən bu məsələ ilə bağlı araşdırmalar aparılmış, nəzərdə tutulmuş nümunəvi kurikulumların hazırlanmasında istifadə olunacaq əsas məqamlar (ixtisasın peşə standartı, əmək bazarının tələbləri, yerli və beynəlxalq təcrübə və s.) təhlil edilmişdir. “İşıq operatoru” ixtisası üzrə Təhsil Proqramının (Kurikulumun) məqsədi bu ixtisası seçmiş tələbələrə müstəqil həyatda lazım olan əməli biliklərin öyrədilməsindən və onların məntiqi təfəkkürünü inkişaf etdirməkdən ibarətdir. “İşıq operatoru” ixtisası üzrə Təhsil Proqramı (Kurikulum) ilk peşə təhsili alanlar üçün (səviyyə 4) nəzərdə tutulmuşdur.

İşıq operatoru bütün işıq mənbələrini və aksesuarları keyfiyyət sistemləri çərçivəsində müəyyən edən, televiziya studiyalarında və çəkiliş mühitlərində işıqlandırma texnologiyalarından istifadə edərək səhnə və ya film çəkilişlərində işıqların yerləşdirilməsini və idarə olunmasını təmin edən şəxsdir. İşıq operatoru işıqların gücünü, rənglərini və oriyentasiyasını tənzimləməklə səhnə və ya film çəkilişlərinin vizual keyfiyyətini yaxşılaşdırır. İşıq operatorları gördükləri işlər üçün təlimatlara malik olmalı və innovativ yollar tapmalı, həmçinin biliklərini müxtəlif vəziyyətlərdə tətbiq etməyi bacarmalıdırlar. İşıq operatoru özəl və ya ictimai yayım təşkilatlarında işləyə bilər. O, ofis mühitində və ya ofisdən kənarda, istənilən hava şəraitində öz vəzifələrini yerinə yetirir. Təşkilat daxilində proqram direktoru, montaj rejissoru, texniki direktor, dekorator, prodüser, qrim mütəxəssisi ilə daimi ünsiyyətdə olur. İş günləri və saatları çəkilişdən asılı olaraq dəyişir. Növbəli və ya həftə sonları, bayram və gecə kimi günlərdə işləmək, işləməyəndə də növbəyə hazır olması labüddür. Ümumi iş üsulu komanda işi formasındadır. İş şəraitində sıx stresslə bağlı narahatlıq, elektrik cərəyanı, əl alətlərinin yaratdığı xəsarətlər kimi risklər var. Peşənin icrası zamanı onun işlədiyi yer və intensiv elektromaqnit cihazlarından istifadə ilə əlaqədar istehsalatda sağlamlıq və təhlükəsizlik tədbirlərinin görülməsini tələb edən bədbəxt hadisələr, xəsarət və peşə xəstəliyi riskləri vardır. Bu peşə üzrə işə qə-

bul edilərkən aşağıdakı tələblər nəzərə alınmalıdır:

1. Əmək münasibətləri Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Əmək Məcəlləsi və digər normativ-hüquqi aktlarla tənzimlənir.

2. İşə qəbul olunarkən sağlamlıq haqqında tibbi arayış, eləcə də sonradan vaxtaşırı icbari tibbi müayinədən keçmək haqqında tibbi arayış (Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Qərarı və Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyinin müvafiq əmrləri ilə nəzərdə tutulduğu hallarda) təqdim olunur.

İşəgötürən bu peşə üzrə işə götürmək istədiyi şəxsə görmək istədiyi səriştləri – işi planlaşdırma və təşkil etmə, nəzarət altında işləmək, kiçik səlahiyyətlərə malik olmaq, təcrübə tələb edən fəaliyyətlərin yerinə yetirilməsi və əlaqələndirilməsi üçün məsuliyyət daşımaq, öz fəaliyyətlərini planlaşdırmaq və nəticələri barədə hesabat vermək, digər şəxslərlə əməkdaşlıq etmək və komandada işləmək bacarığı, alətlərdən və avadanlıqlardan istifadəyə diqqət yetirmək, iş mühitində ətraf mühitin mühafizəsi qaydalarının, eləcə də Sağlamlıq, Əməyin Təhlükəsizliyi, Ətraf Mühit (SƏTƏM) qaydalarının qəbulu və tətbiqi, işə təhlükə yarada biləcək davranışlardan çəkinmək, yeniliyə açıq olmaq və dəyişən şərtlərə uyğunlaşmaq, işıqlandırma zamanı detallara diqqət yetirmək həmçinin tez və praktik hərəkət etmək, işıq texnologiyasındakı inkişafa uyğun olaraq öz bacarıqlarını inkişaf etdirmək, iş zamanı keyfiyyətə diqqət yetirmək, texniki problemləri tez həll etmək, materiallardan səmərəli istifadə etmək, uzaqgörən olmaq və risklərə qarşı həssaslıq, stressli vəziyyətlərdə sakit və soyuqqanlı olmaq, xəbərdarlığa və tənqidə açıq olmaq və s. texniki tələblər şəklində qoyur.

İşıq operatorunun vəzifə öhdəliklərinə daxildir:

– Ətraf mühitin mühafizəsi və təhlükəsizlik tədbirlərinin həyata keçirilməsi;

– çəkilişdən və yayımdan əvvəl mühitin təşkil edilməsi;

– işıqlandırma avadanlıqlarının və lampaların məkana uyğun seçilərək quraşdırılması;

– işıqlandırma avadanlıqlarına qulluq edilməsi;

– müxtəlif işıq mənbələri ilə işıqlandırmanın aparılması;

– işığın idarə edilməsi;

– çəkilişlərdən sonra avadanlığın sökülməsi.

İşıq operatorundan tələb olunan biliklərə – elektrotexnika haqqında biliklər, riyazi biliklər, dizayn bilikləri, işıq mənbələri və növləri haqqında biliklər, əməyin mühafizəsi və təhlükəsizliyi haqqında biliklər, peşəkar terminoloji biliklər, rənglər haqqında biliklər, Əmək Qanunvericiliyi haqqında biliklər, kino və televiziya obyektlərinin işıqlandırılması üsulları və metodları haqqında biliklər, işıqlandırma aparatları və köməkçi avadanlıqlar haqqında biliklər və s. aiddir.

İşıq operatorundan aşağıdakı bacarıqlar – sürətli düşünmə, təhlükəsizlik tədbirlərinə riayət etməklə texniki problemləri həll etmək bacarığı; uyğunlaşma, müxtəlif istehsal üsulları və tələbləri ilə işləmək bacarığı; ünsiyyət bacarıqları; orta səviyyədə fiziki hazırlıq, ağır texnikanı təhlükəsiz hərəkət etdirmək bacarığı; komanda şəklində işləmək bacarığı; başqalarından təlimat almaq bacarığı (məsələn, işıqlandırma dizayneri və direktoru); mükəmməl alətlər olmadıqda improvizə etmək bacarığı; hərtərəfli olmaq və detallara diqqət yetirmək bacarığı; analitik düşünmə bacarığı; liderlik bacarığı; səbr tələb olunan və stressli vəziyyətlərdə sakit qalmaq bacarığı; dizayn bacarığı; kompüterdə və ya əl cihazında əsas vəzifələri yerinə yetirə bilmək bacarığı; işıqlandırma dizaynerinin planını şərh etmək bacarığı; sağlamlıq və təhlükəsizlik məqsədləri üçün risk qiymətləndirmələrinin aparılması bacarığı; kabellərin hara çəkilməyini və film yerlərində işıqların yerləşdirilməsini planlaşdırmaq bacarığı; avadanlıqların quraşdırılmasına və yoxlanılmasına kömək etmək bacarığı; teatrda səhnə menecerindən və ya televiziya da ki mərtəbə menecerindən göstərişlər almaq bacarığı; çəkilişlərdən sonra avadanlığın sökülməsi bacarığı tələb olunur.

“İşıq operatoru” peşəsi üzrə təhsil proqramının modullarında spesifik səriştə modulunu reallaşdırmaq üçün – işıq və rəng, işıqlandırma texnologiyası, işıqlandırmada istifadə olunan avadanlıqlar, işığın idarə edilməsi, işıqlandırma və dekorasiya, eləcə də istehsalat təlimi haqqında məlumatlar verilir. “İşıq operatoru” ixtisası aşağıdakı modul və təlim nəticələrindən ibarətdir.

1. “İşıq və rəng” modulunun məqsədi təhsil alanlara işıq və rəng haqqında əsas anlayışları, işıq və rəngin əmələ gəlməsini, onların qarşılıqlı təsirini düzgün təhlil edə bilməsi üçün bilik və bacarıqlar verməkdir.

1.1. İşıq haqqında əsas anlayışları, işığın funk-

siyalarını və əsas xüsusiyyətlərini bilir.

1.2. Işığın qanunlarını, dalğa uzunluqlarını və dalğa uzunluqlarına görə rəngin necə əmələ gəlməsini bilir.

1.3. Rənglərin xüsusiyyətlərini bilərək düzgün sintez etməyi və işığın balanslaşdırılmasını bacarır.

2. “İşıqlandırma texnologiyası” modulunun məqsədi təhsilalanlara işıqlandırma zamanı işıqlandırma texnologiyalarından istifadə edə bilmək üçün bilik və bacarıqlar verməkdir.

2.1. İşıqlandırma texnologiyalarından istifadə edərək çəkiliş zamanı müxtəlif növ işıqlandırma apara bilir.

2.2. İşıqlandırmanın terminlərindən istifadə edərək işıqlandırma üçün lazım olan işıqların növünü və sayını təyin edə bilir, çəkiliş sahələrindən asılı olaraq işıqlandırma apara bilir.

2.3. Çəkilişə uyğun süzgəcləri və reflektorları seçərək qapalı və açıq məkanları işıqlandırma bilir.

3. “İşıqlandırmada istifadə olunan avadanlıqlar” modulunun məqsədi təhsilalanlara işıqlandırma apara bilmək üçün istifadə olunan əsas və köməkçi avadanlıqların iş prinsipi haqqında bilik və bacarıqlar verməkdir.

3.1. Proyektorların hissələrindən və funksiyalarından istifadə etməyi bilir.

3.2. Müxtəlif proyektorlardan və proyektor lampalarından istifadə edə bilir.

3.3. Işıq nəzarət masalarından və dimmerlərdən istifadə edə bilir.

4. “İşığın idarə edilməsi” modulunun məqsədi təhsilalanlara studiya daxilində və xaricində işığın idarə edilməsi ilə bağlı bilik və bacarıqlar verməkdir.

4.1. Çəkiliş sahəsinə uyğun işıq mənbəyi seçib işıqlandırma apara bilir.

4.2. Çəkiliş sahəsindən asılı olaraq işığı idarə edə bilir.

4.3. Işıqölçmə cihazlarından istifadə edə bilir.

5. “İşıqlandırma və dekorasiya” modulunun məqsədi təhsilalanlara çəkiliş sahəsinin standartlarına uyğun olaraq dekorasiya, işıqlandırma, səs və kamera quraşdırılması kimi texniki hazırlıqlarla bağlı bilik və bacarıqlar verməkdir.

5.1. Çəkiliş sahəsinə uyğun olaraq sadə dekor dizayn edə bilir.

5.2. Əməyin təhlükəsizliyi və əmək fəaliyyəti ilə bağlı ümumi faktorları nəzərə alaraq işıqlandırılacaq məkanı təyin edərək işıq sistemlərini

qura bilir.

5.3. Əməyin təhlükəsizliyi və əmək fəaliyyəti ilə bağlı ümumi faktorları nəzərə alaraq səs və kamera sistemlərini qura bilir.

6. “İstehsalat təlimi” modulunun məqsədi təhsilalanlara müxtəlif çəkiliş sahələrində işıqlandırma ilə bağlı sərişələr qazandırmaqdır.

6.1. Çəkilişdən əvvəl mühiti təşkil edə bilir.

6.2. Müxtəlif işıq mənbələri ilə işıqlandırmağı bacarır.

6.3. İşıqlandırma avadanlıqlarından istifadə edərək işıqlandırma apara bilir.

6.4. Işığı idarə edə bilir.

Nəticə: Məqalədə də qeyd olunduğu kimi, “İşıq operatoru” kurikulumu üzrə verilən modul və təlim nəticələrinə əsasən təhsilin sonunda təhsilalanlar üç qrup sərişəyə sahib olacaqdır: Dəyişikliklərə uyğunlaşmağa və işi keyfiyyətli şəkildə görməyə imkan verən ömürboyu təhsil üzrə əsas sərişələr; əmək bazarında mobilliyi təmin edən, ümumi iş yeri mədəniyyətinin inkişafını dəstəkləyən və sektorda yeni peşələrin meydana gəlməsinə şərait yaradan ümumi sərişələr; eləcə də təhsilalan peşəsi üzrə vəzifə və fəaliyyətləri icra edə, iş yerində sürətli dəyişikliyə uyğunlaşa biləcək xüsusi peşə sərişələri əldə edəcəkdir.

Təhsilini uğurla başa vuran məzun iş yerində aşağıdakı vəzifə və fəaliyyətləri icra edə biləcəkdir:

F.1. Ətraf mühitin mühafizəsini və təhlükəsizlik tədbirlərini həyata keçirtmək;

F.1.1. İş yerində əməyin mühafizəsi və təhlükəsizliyi haqqında qanunvericilik qaydalarına riayət etmək;

F.1.2. Fərdi qoruyucu vasitələrdən istifadə etmək;

F.1.3. Risklərin aşkar edilməsinə yardımçı olmaq;

F.1.4. Yanğın və digər fəvqəladə hal zamanı təcili və təxirəsalınmaz tədbirləri həyata keçirtmək;

F.1.5. Ətraf mühitin mühafizəsi standartlarını və üsullarını tətbiq etmək.

F.2. İşə hazırlığı həyata keçirtmək;

F.2.1. Çəkiliş yerini – studiyanı nəzərdən keçirtmək;

F.2.2. Işıq mənbələrini müəyyən etmək;

F.2.3. Işıq avadanlıqlarının toplanmasını təmin etmək;

F.2.4. Işıq avadanlıqlarının vəziyyətini yoxlamaq;

F.2.5. Işığın davamlılığını təmin etmək;

F.2.6. Fəaliyyəti ilə bağlı əldə etdiyi bilikləri

işində tətbiq etmək;

F.2.7. Işıq avadanlıqlarının daşınmasını və çatdırılmasını həyata keçirtmək.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Ankaralıgil N. Sinemada görüntü düzenleme. İstanbul Literatürk Academia yayınları, 2016.
2. Kafalı N. Televizyon yapımlarında teknik ve kuramsal temeller. Ankara, Ümit Yayıncılık, 1993.
3. Sözen M., Dayi H. Sinemada ışık kullanımı ve örnek bir çözümleme. Erciyes İletişim Dergisi Akademia, 3(1), s.32-49, 2013.
4. Köroğlu A. Led armatür ile aydınlatma tasarımının insanlar üzerindeki fizyolojik ve psikolojik etkilerinin incelenmesi. Samsun, 2021.
5. Harry C. Box set Lighting Technician's Handbook. Fifth Edition, 2020.
6. Исмагилов Д.Г., Древалёва Е.П. Театральное освещение. Москва, ЗАО «ДОКА Медиа».
7. Dunham R. Stage Lighting (The Fundamentals). Second Edition, Taylor & Francis, 2019.
8. Aysel Durgun Uzun, İlhan Özkal Kadriye, Eren Özkal Özge, Akcan Serdar Uzun. Kamera, ses ve ışık uygulamaları, 2020.

S.Guliyeva

The role of the lighting operator on stage

Abstract

One of the most important features of light, which has been one of the most important elements in human life since the beginning of human history, is that it allows us to see all living and non-living beings around us, the world we live in, the stars and planets of the universe we live in. In addition to providing our vision, light also affects our biological clock, hormone balance, and psychological and spiritual health. Light, which is one of the main sources of life, is also of great importance in stage, film, television, etc. filming. Performing arts were performed outdoors to take advantage of the sun when the light could not be controlled. With the discovery of wood, the first step towards artificial lighting was taken, and artificial lighting began to develop. With the invention of the incandescent lamp and the de-

velopment of control possibilities of light sources, stage lighting gained a different direction and began to be used not only to illuminate the environment, but also to reveal the region, people and emotions.

The purpose of writing the article is to provide information about light, lighting techniques and light operator, which have an important place in stage art, film and television, and the article also mentions the methodology of "Light operator" curriculum development.

С.Гулиева

Роль светового оператора на сцене

Аннотация

Одна из важнейших особенностей света, который был одним из важнейших элементов в жизни человека с самого начала человеческой истории, заключается в том, что он позволяет нам видеть все живые и неживые существа вокруг нас, мир, в котором мы живем, звезды и планеты Вселенной. Помимо обеспечения нашего зрения, свет также влияет на наши биологические часы, гормональный баланс, а также психологическое и духовное здоровье. Свет, являющийся одним из основных источников жизни, также имеет большое значение в сценических, кино, телевизионных и т.д. съемках. Исполнительские виды искусства проводились на открытом воздухе, чтобы использовать солнце, когда свет нельзя было контролировать. С открытием древесины был сделан первый шаг к искусственному освещению, и стало развиваться искусственное освещение. С изобретением лампы накаливания и развитием возможностей управления источниками света сценическое освещение приобрело иное направление и стало использоваться не только для освещения окружающей среды, но и для раскрытия региона, людей и эмоций.

Цель написания статьи – предоставить информацию о свете, технике освещения и операторе света, которые занимают важное место в сценическом искусстве, кино и телевидении, а также упоминается методика разработки учебной программы «световой оператор».